

Dels vuitanta-un anys de la seva vida, Nadejda Mandelstam en va passar dinou com la dona del més gran poeta rus d'aquest segle, Óssip Mandelstam, i quaranta-dos com la seva vídua. La resta van ser infantesa i joventut. En els cercles educats, sobretot entre els lletraferits, basta ser la dona d'un gran home per tenir garantida una identitat. I això és particularment cert a Rússia, on durant els anys trenta i quaranta el règim produïa vídues d'escriptors amb tanta eficàcia que a mitjan anys seixanta n'hi havia prou per formar un sindicat.

«La Nàdia és la vídua més afortunada», acostumava a dir Anna Akhmàtova, tot pensant en el reconeixement universal de què ja gaudia Óssip Mandelstam aleshores. El comentari feia al·lusió, comprensiblement, al seu company poeta, i per bé que tenia raó, era una visió des de fora. Quan aquest reconeixement començava a fer-se palès, Mme. Mandelstam ja estava en la seixantena, tenia una salut extremament precària i uns mitjans molt migrats. A més, malgrat la universalitat d'aquest reconeixement, la llegendaria «sisena part del planeta sencer»—o sigui, Rússia—n'era aliena. Ja havia deixat enrere dues dècades de viduïtat, privació absoluta, la Gran (a banda de tota pèrdua personal) Guerra i la por diària que t'enxampessin els agents de la Seguretat de l'Estat per ser la dona d'un enemic del poble. Qualsevol altra cosa enllà d'això, fora de la mort, només podia ser un alleujament.

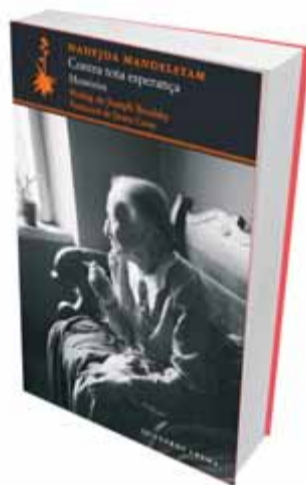
Va ser just aleshores—l'hivern del 1962—, quan la vaig conèixer a la ciutat de Pskov, on vaig anar amb un parell d'amics a donar un cop d'ull a les esglésies locals (les més boniques, penso, de l'imperi). En saber les nostres intencions de viatjar a la ciutat, Anna Akhmàtova ens va suggerir que visitéssim Nadejda Mandelstam, que ensenyava anglès a l'Institut Pedagògic, i ens va donar uns llibres per a ella. Era la primera vegada que sentia el seu nom: no sabia que existia.

Vivia en un apartament comunitari de dues habitacions. La primera habitació l'ocupava una dona el nom de la qual—Déu n'hi do, la ironia—era Nyet-svetàieva (literalment: la no-Tsvetàieva); la segona era la de Mme. Mandelstam. Tenia vuit metres quadrats, la grandària mitjana d'un lavabo americà. Gairebé tot l'espai se'l menjava un llit de matrimoni de ferro colat; hi havia també dues cadires de vímet, una calaixera amb un mirall i una tauleta de nit multiús on s'apilaven plats amb sobralles del sopar i, al costat dels plats, un exemplar en rústica, obert, de L'erichó i la guineu d'Isaiah Berlin. La presència d'aquest llibre de cobertes vermelles en aquella cel·la diminuta i el fet que no l'amagués sota el coixí en sentir el timbre volien dir justament això: l'inici de l'alleujament.

Nadejda Mandelstam (1899-1980) Un obituari

El malaguanyat premi Nobel Joseph Brodsky va fer aquesta presentació el 1981 per a les memòries de Nadejda Mandelstam, 'Contra tota esperança', que avui mateix surt a llibreries de la mà de Quaderns Crema, amb traducció de Jaume Creus.

Prepubliquem un extracte de l'extensa presentació escrita en anglès i traduïda per Miquel Izquierdo

CONTRA TOTA ESPERANÇA
Nadejda Mandelstam

Traductor: Jaume Creus
Editorial: Quaderns Crema
(Barcelona, 2012)
Pàgines: 656
Preu: 30 euros

Resulta que el llibre li havia enviat Anna Akhmàtova, que durant gairebé mig segle va ser la millor amiga dels Mandelstam: primer de tots dos, després de la Nadejda. Vídua ella també (el seu primer marit, el poeta Nikolai Gumiliiov, va ser executat l'any 1921 per la Txeca—nom de soltera del kgb—, i el segon, l'historiador de l'art Nikolai Punin, va morir en un camp de concentració propietat d'aquella mateixa institució), Anna Akhmàtova va ajudar la Nadejda Mandelstam de totes les maneres possibles i, en els anys de la guerra, li va salvar literalment la vida en fer-la passar a Taixkent, on havien estat evacuats alguns escriptors, i en compartir amb ella el seu racionament diari. Fins i tot amb els dos marits morts pel règim i un fill que es va podrir durant divuit anys als camps de treball, Akhmàtova gaudia d'una situació un pèl millor que la de Nadejda Mandelstam, mal que sigui perquè se la reconeixia, tot i que amb penes i treballs, com a escriptora i se li permetia viure a Leningrad i a Moscou. Per a la dona d'un enemic del poble, viure a la gran ciutat era impensable.

La condició de no-persona va esdevenir a poc a poc la seva segona natura

Al llarg de dècades aquesta dona no va parar de fugir, entre llogarets aïllats i ciutats de províncies de l'imperi, on s'establia en un nou habitatge fins que tocava el dos al primer senyal de perill. La condició de no-persona va esdevenir a poc a poc la seva segona natura. Era una dona petita, prima i cada cop més pansida pel pas dels anys, com si mirés d'esdevenir ingràvida i fàcil de traslladar a l'hora d'escapar altra vegada. Tampoc no tenia gaires possessions: ni mobles, ni objectes d'art, ni llibreria: els llibres, fins i tot els estrangers, mai no se'ls quedava gaire temps; un cop llegits o fullejats els passava a algú altre, tal com cal fer amb els llibres. En els seus anys de màxima prosperitat, a la fi dels seixanta i començament dels setanta, l'article més car al seu apartament d'una habitació als afores de Moscou era un rellotge de cucut a la paret de la cuina. Gran desengany per als lladres, com també per a qualsevol que arribés amb una ordre d'escorcoll.

En aquests anys de «prosperitat» que van seguir la publicació a Occident dels seus dos volums de memòries, aquella cuina va esdevenir la destinació de veritables pele-

Foto: Quaderns Crema

grinatges. Dia rere dia, el millor del que havia sobreviscut o emergia a la Rússia post-estalinista s'aplegava al voltant de la llarga taula de fusta, deu cops més gran que la tauleta de nit de Pskov. Semblava com si volgués compensar les dècades viscudes com a pària. No crec que ho aconseguís, però; en tot cas, com la recordo més bé és en aquell recambró de Pskov o asseguda al caire d'un sofà a l'apartament d'Akhmàtova a Leningrad, on anava de tant en tant de manera il·legal des de Pskov, o bé emergint del fons del passadís de l'apartament de Xklovski a Moscou, on va passar un temps abans de trobar una casa. Pot ser que recordi millor això perquè allà estava més en el seu element com a marginada, pròfuga,

Brodsky

El poeta rus es va nacionalitzar nord-americà i va canviar de llengua literària. Va ser guardonat amb el Nobel el 1987.

com l'«amiga captaire», que l'anomenava Óssip Mandelstam en un dels seus poemes, i això és el que va ser la resta de la seva vida.

Hi ha alguna cosa corprenedora en el fet que escrivís aquells dos volums a l'edat de seixanta-cinc anys. A la família Mandelstam l'escriptor era l'Óssip, no pas ella. Tot el que va escriure fora d'aquests volums eren cartes als amics o apel·lacions al Tribunal Suprem. I el seu cas tampoc no és el d'algú que reviu una vida llarga i plena en la placidesa de la jubilació. Perquè podem ben bé dir que els seus seixanta-cinc anys no van ser el que se'n diu normals. No és pas debades que en el sistema penal soviètic hi ha un paràgraf segons el qual, en alguns camps de treball, un any de «servei» comp-

ta per tres. Seguint aquest càlcul, les vides de molts russos d'aquest segle s'apropen a la longevitat dels patriarques bíblics, amb qui ella tenia un altre tret en comú: la devoció per la justícia.

Tot i això, no va ser aquesta devoció per la justícia el que la va dur a asseure's a l'edat de seixanta-cinc anys i aprofitar aquella treva per escriure aquests llibres. El que els va donar vida va ser una recapitulació, a títol personal, del mateix procés que ja s'havia produït un cop en la història de la literatura russa. Penso en l'emergència de la gran prosa russa de la segona meitat del segle XIX. Aquesta prosa, que sembla sortida del no-res, com un efecte sense causa aparent, va ser de fet un brot inesperat de la

La poesia va sempre abans que la prosa, i així va ser en la vida de Nadejda

poesia russa d'aquell segle. Va marcar el to de tota l'escriptura posterior a Rússia, i les millors obres russes de ficció poden contemplar-se com un eco llunyà i una curiosa elaboració de la subtileza lèxica i psicològica desplegada per la poesia russa del primer quart d'aquell segle. Anna Akhmàtova acostumava a dir que «la majoria dels personatges de Dostoievski són herois de Puixkin envellits: Oneguins i altres de mena similar».

La poesia va sempre abans que la prosa, i així va ser en la vida de Nadejda Mandelstam, en més d'un sentit. Com a escriptora, i com a persona, ella va ser la creació de dos poetes amb qui la seva vida va estar lligada de manera indestriable: Óssip Mandelstam i Anna Akhmàtova. I no tan sols perquè el primer era el seu marit i la segona una amiga de tota la vida. Al capdavant, quaranta anys de viduïtat podrien entebolir els records més feliços (que en el cas del seu matrimoni van ser pocs i molt espaiats, si més no perquè el matrimoni va coincidir amb la devastació econòmica del país causada per la revolució, la guerra civil i els primers plans quinquennals). I d'altra banda, hi havia anys que no veia Akhmàtova per a res, i a més una carta era l'última cosa de què refiar-se. El paper, en general, era perillós. El que va enfortir el lligam d'aquell matrimoni, tant com el d'aquella amistat, va ser un tecnicisme: la necessitat de memoritzar allò que no es podia posar per escrit, o sigui, els poemes d'ambdós autors. *